Van zwarte bladzijde naar zwartboek

VIJFENZESTIG JAAR BEELDVORMING OVER NAOORLOGSE INTERNERINGSKAMPEN

In de populaire speelfilm *ZWARTBOEK* van Paul Verhoeven uit 2006 is te zien hoe de Joodse verzetsvrouw Rachel Stein na de bevrijding onschuldig opgesloten wordt in een interneringskamp voor NSB'ers en andere collaborateurs. In de bewuste scène komt een grimmig beeld naar voren van die internering. De verdachten zitten opeengehoopt in kooien met niets meer dan een beetje stro en een gemeenschappelijke emmer voor hun ontlasting. Daar liggen zij verveeld tot zij worden opgehaald door een grofgebekte bewaakster, zagezegd om te gaan luisteren naar de stem van God, zodat ze misschien 'nog tot inkeer komen'. Onder slagen van een geweerkolf worden de collaborateurs naar een open plek geleid waar zij vervolgens naar een zangkoor moeten luisteren. Het gezang wordt echter verstoord door een groepje dronken omstanders, op zoek naar sensatie. Zij eisen dat de gevangenen zich uitkleden en schieten in het wilde weg om hun eis kracht bij te zetten. Rachel weigert zich echter uit te kleden en als zij blijft weigeren trekt een bewaker haar bovenkleding uit en slaat hij haar langdurig en hard met een gummiknuppel, dit alles onder het bulderende gelach en gejuich van de andere bewakers en de omstanders. Als de hoofdpersoon zich vervolgens weerloos onder de latrine bevindt, laten de omstanders die bak volledig over haar heen kantelen. De vernedering is compleet als de bewuste bewaker haar komt schoonspuiten met een brandslang.

De regisseur van de film, Paul Verhoeven, verklaarde toen de film uitkwam dat hij de eerste is geweest die de gang van zaken in deze kampen heeft verfilmd.¹ Hiermee sluit Verhoeven aan bij het idee dat de Nederlandse interneringen na de oorlog en de misstanden die daar plaatsvonden, altijd een verzwegen geschiedenis zijn geweest. Het is echter de vraag of deze veronderstelling wel helemaal juist is. Zo schreef *Het Parool* bijvoorbeeld in reactie op de film: 'Ook het taboe op de stuitende naoorlogse behandeling van NSB'ers en moffenhoeren, waarmee *ZWARTBOEK* stevig

* Helen Grevers (1986) studeerde Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en is momenteel als onderzoeker in opleiding verbonden aan het NIOD. Instituut voor Oorlog-, Holocaust- en Genocide studies. Hier is zij werkzaam binnen het NWO-project 'Legacies of collaboration: trajectories of integration and exclusion' waar zij onder begeleiding van prof. dr. Peter Romijn een proefschrift over strafinrichtingen voor collaborateurs tussen 1944-1950 in België en Nederland schrijft. Zij publiceerde eerder artikelen over de directe naoorlogse kijk op collaboratie. E-mail: h.grevers@niod.knaw.nl.

De auteur dankt Peter Romijn en de anonieme peer-reviewers van *TMG* voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

uitpakt, ligt allang aan gruzels. Verhoeven trapt heilige huisjes om die al omgeschopt lagen'.² Deze contradictie roept derhalve de vraag op of Verhoevens voorstelling van de misstanden in de interneringskampen wel of niet nieuw is. Hoe zijn de interneringskampen de afgelopen vijftien jaar verbeeld in media en literatuur? Welke verschillende actoren hebben het beeld bepaald en met welke doelen voor ogen gebeurde dat?

In dit artikel zal duidelijk worden dat de belangrijkste bron voor de verbeelding van deze geschiedenis de brochure *Kamptoestanden 1944/'45-1948* uit 1949 is. Hierin werd het idee gewekt dat alle interneringen onrechtmatig waren en dat de bewaringsplekken oorden van dood en verderf waren. Dit sloeg destijds in als een bom en de interneringskampen werden als een 'zwarte bladzijde' in de Nederlandse geschiedenis getypeerd. Zoals het fragment uit de film ZWARTBOEK al aangeeft, lijkt deze voorstelling van zaken sindsdien niet meer verdwenen uit de beeldvorming. Juist integendeel: de afgelopen vijftien jaar blijkt het beeld van interneringskampen als een 'zwarte bladzijde' alleen maar sterker te zijn geworden. Journalisten 'ontdekken' het verhaal over de interneringskampen steeds opnieuw als een beerput in de Nederlandse geschiedenis. In de afgelopen decennia hebben films, documentaires en populaire publicaties van de interneringskampen een compleet zwartboek gemaakt. Opvallend hierbij is dat steeds teruggerepen wordt op genoemde brochure *Kamptoestanden*.

De vraag die in dit artikel aan de orde wordt gesteld, is waarom deze brochure, met haar sterk gekleurde beeld van de interneringskampen, steeds wordt opgevoerd als het om het verhaal over de interneringskampen gaat. Aan de hand van drie fasen wordt de beeldvorming van de naoorlogse interneringskampen besproken. Hiervoor vormde de knipselcollectie van het NIOD een bruikbare basis. Vanaf 1944/45 tot op de dag van vandaag worden krantenknipsels die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog bewaard door medewerkers van het instituut en deze knipsels vormen inmiddels een omvangrijke collectie. Voor de interneringskampen bestaan er drie mappen (1944-1949, 1949-1973 en 1990-heden) waarin totaal 163 knipsels zijn bewaard, vrijwel altijd afkomstig uit landelijke dag- en weekbladen.³ Naast deze mappen werd geput uit andere NIOD-knipselmappen over gerelateerde onderwerpen.⁴ Tevens werd ander materiaal gebruikt, zoals (wetenschappelijke) literatuur, tv- en radio-uitzendingen, documentaires en films.

1944-1955: een zwarte bladzijde in de vaderlandse geschiedenis

Tijdens de bezetting groeide de vijandigheid tegenover NSB'ers en vanaf 1943 kwamen zij steeds meer in een sociaal isolement terecht.⁵ Er werd gefantaseerd over hoe men met deze 'landverraders' zou afrekenen na de bevrijding. Ophangen in de hoogste boom werd een bekende leuze die NSB'ers begonnen te vrezten.⁶ 'Bijltjesdag' bleef echter uit, maar er vonden wel ongekend veel arrestaties plaats. De schattingen lopen uiteen van 120.000 tot 150.000 arrestaties.⁷ Ook onschuldige mensen

kwamen in deze chaotische dagen in de kampen terecht. Het is niet met zekerheid vast te stellen om hoeveel personen het ging. Een indicatie kunnen de verzoeken voor een schadevergoeding zijn die na 1950 werden ingediend: in 1954 waren dit er 6398, waarvan 1528 verzoeken werden ingewilligd.⁸

In afwachting van berechting werden alle arrestanten geïnterneerd. De reguliere gevangenen zaten al snel overvol en daarom werden de collaborateurs tevens geïnterneerd in leegstaande schoollokalen of fabriekshallen. Ook de grote voormalige Duitse concentratiekampen Vught en Westerbork dienden voor de internering. Tevens werden er nieuwe bewaringskampen opgericht zoals De Harskamp op de Veluwe waar gemiddeld 3500 collaborateurs verbleven. Hoewel er op een zeker moment meer dan honderd kampen waren, verbleven er overal al snel te veel mensen en ontstond er een groot tekort aan voedsel en aan zaken als dekens en schoenen. Problematisch was ook dat de bewaking niet adequaat was en controle over de kampen vaak ontbrak. Het Militair Gezag dat het bestuur in overgangstijd in handen had, kreeg de Binnenlandse Strijdkrachten bijvoorbeeld slecht onder de duim. Dit zorgde voor ernstige problemen zoals bewakers die regelmatig gewelddadig optraden tegen de geïnterneerden.

De Nederlandse regering had reeds tijdens de ballingschap in Londen een snelle, strenge en rechtvaardige berechting van collaborateurs beloofd. De middelen schoten echter tekort om alle gevallen te onderzoeken en te bestraffen: in korte tijd hadden zich enorme hoeveelheden dossiers gevormd die onmogelijk allemaal door het gerecht behandeld konden worden. Wat er vervolgens met deze groep mensen moest gebeuren, was een vraag die zich niet gemakkelijk liet beantwoorden. Uiteindelijk werd in 1946 overgegaan tot een grootschalige vrijlatingspolitiek van zogenaamde 'lichte gevallen'. Het Openbaar Ministerie kreeg voor de afhandeling van die groep geïnterneerden meer bevoegdheden en zo'n 90.000 'lichte gevallen' werden door het OM buiten vervolging gesteld. Na deze vrijlatingen kon de berechting van de 'zwarte gevallen' van start gaan en de speciaal opgerichte Bijzondere Gerechtshoven en Tribunalen handelden nog zo'n 65.000 dossiers af.⁹

Niet alleen de grootschalige vrijlatingen zorgden in de loop van 1946 voor verbetering. Eerder in januari was het bestuur van de interneringskampen al in handen gevallen van het Directoraat Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging. Onder hun verantwoordelijkheid werden tal van veranderingen aangebracht die de kampen ten goede kwamen. Belangrijk was bijvoorbeeld de institutionalisering van geestelijke en sociale verzorging in de kampen en de aanstelling van professioneel getraind personeel. Ook kwam er een uniforme correspondentie- en bezoekenregeling. De situatie was na verloop van tijd dus geenszins meer gelijk te stellen aan de chaotische eerste maanden na de bevrijding.

Het zou echter tot eind jaren veertig duren voor alle interneringskampen opgeheven werden en de collaboratiekwestie afgehandeld was. Over de problemen die in interneringskampen ontstonden, werd in vrijwel alle dagbladen vanaf 1945 melding gemaakt. De latere suggestie dat dit vraagstuk een taboe vormde in naoorlogs Nederland, klopt dan ook niet. De wijze waarop geschreven werd over de interne-

ringskampen hing af van de houding van kranten ten aanzien van het opsluitingsbeleid van de overheid. Veel berichten waren informatief van aard over de gang van zaken in de interneringskampen. Er werd bijvoorbeeld geschreven over de voedselvoorziening en over de manier waarop de NSB'ers aan het werk werden gezet.¹⁰ Sommige berichten, bijvoorbeeld in voormalig verzetskranten, gaven blijk van meer rancune ten opzichte van collaborateurs en schreven over de in hun ogen te grote hoeveelheden vet in het eten dat toebedeeld werd aan de NSB'ers, terwijl de 'goede' Nederlanders nog steeds te weinig te eten hadden.¹¹

Aan de andere kant waren er ook zorgelijke geluiden te horen over het dagelijks leven in de interneringskampen. Zo verschenen er verschillende brochures die de misstanden aankaartten. M.C Wijhe, een protestants geestelijk verzorger van interneringskamp Vught, schreef in 1946 op alarmistische toon over de behandeling van de geïnterneerden.¹² Ook Arnold Meyer, voorman van het fascistische Zwart Front, publiceerde na zijn ontsnapping uit interneringskamp Vught in 1945 een brochure met de veelzeggende titel *Pruisische practijken in herrijzend Nederland*.¹³ Een andere brochure werd door de hervormde predikant Krijn Strijd uitgebracht. Hij waarschuwde hierin voor het toepassen van Duitse methoden in de interneringskampen.¹⁴ Enkele kranten maakten deze vergelijking met de Duitse concentratiekampen ook al snel.¹⁵ De interneringskampen en de misstanden die daar plaats zouden vinden, werden als on-Nederlands ervaren. Zo schreef een lokale krant: 'Zeker, het zijn maar N.S.B.-ers. Maar ook zij mogen door slofheid en onverschilligheid geen honger en kou lijden. Wie verantwoordelijk is (...) lijdt aan dezelfde misdadige grofheid als de S.S.-man die vond, dat "het maar Joden waren"'.¹⁶

Zeer kritisch tegenover het bestaan van de interneringskampen was het Amsterdamse sensatieweekblad *De Ochtendpost*, dat vrij los van de bestaande perszuilen leek te bestaan. Het blad was na de oorlog opgericht door L.A. Rodriques Lopes. Hij had een kritische houding tegenover de regering en gaf hiervan regelmatig blijk in zijn blad. Rodriques Lopes zou zich enkele jaren later, toen *De Ochtendpost* overging in *De Nieuwe Post*, als groot tegenstander van de interneringskampen ontpoppen. In het artikel 'Feiten over de kampen' somde *De Ochtendpost* de vermeende wantoestanden op: er werd geslagen, er was gebrek aan alles en geïnterneerden kregen te weinig te eten.¹⁷ Een vader van een jonge geïnterneerde Waffen SS'er kroop na het lezen van dit artikel echter direct in de pen om de redactie duidelijk te maken dat zij ten onrechte de indruk wekten dat het er in alle kampen slecht aan toe ging. Zijn zoon was namelijk uitstekend behandeld en het eten was altijd prima geweest. Door de strenge maar rechtvaardige houding van het personeel had hij daarbij voorgoed gebroken met de ideologie van de SS.¹⁸

Kamptoestanden en Witboek

In 1948 verscheen vervolgens de uitgebreidere brochure *Kamptoestanden* over de mishandelingen in de interneringskampen en gevangenis.¹⁹ De brochure was

Aanklacht op collega-journalisten, geestelijken en het gerecht

Bron: De Nieuwe Post, 30 april 1949

samengesteld door de voormalig gereformeerde dominee dr. H.W. van der Vaart Smit, die in 1935 lid werd van de NSB en hoofd van het Nederlands Christelijke Persbureau was. Als hoofd van het Algemeen Nederlands Persbureau tijdens de bezetting collaboreerde hij met de Duitsers. Ook verraadde de voormalige dominee in 1943 de Utrechtse gereformeerde classis en enkele studenten bij de *Sicherheitsdienst* omdat zij een kritische circulaire hadden rondgestuurd over de verplichte tewerkstelling.²⁰ Na de oorlog werd Van der Vaart Smit veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf met als bijkomende sanctie dat hij voor twintig jaar niet als journalist mocht werken. Tijdens zijn gevangenschap (die uiteindelijk negen jaar zou duren) begon hij met het verzamelen van getuigenissen over de geweldsdelicten in de verschillende strafinrichtingen. In het geheim typte hij verslagen uit, smokkelde deze één voor één buiten de muren en stuurde ze naar eigen zeggen op naar verschillende media. In die media werd echter vooralsnog geen melding gemaakt van

deze bevindingen. Op 18 mei 1948 bood Van der Vaart Smit een bundeling van de getuigenissen aan PvdA-Kamerlid L.A. Donker. Dat het aan Donker werd aangeboden was geen toeval, hij was namelijk op dat moment tevens voorzitter van de Parlementaire Enquête Commissie die het regeringsbeleid tussen 1940 en 1945 onderzoekt. Een maand later stuurde Van der Vaart Smit de getuigenissen ook op naar de katholieke minister van Justitie, René Wijers.²¹

De publicatie kwam in april 1949 beschikbaar voor een groter publiek door Uitgeverij De Keizerskroon in Haarlem. De uitgave werd mogelijk door de medewerking van de katholieke Nijmeegse professor G. Russel die tevens een voorwoord schreef bij de brochure. De motivatie van de jurist om zijn medewerking te verlenen, kwam waarschijnlijk voort uit zijn onvrede met de opsluitingspolitiek van de overheid. Eerder in 1948 ageerde hij al tegen de besluitvorming van de regering in ballingschap.²² De medewerking van Russel voorzag de brochure van een zekere legitimiteit en in nog geen jaar tijd verschenen er van *Kamptoestanden* nog eens drie herdrukken, een totale oplage van 40.000 exemplaren. In de brochure werd het geweld tegen collaborateurs in de kampen en gevangenissen met veel oog voor detail omschreven. Bewakers werden ervan beschuldigd honderden mensen te hebben vermoord en talloze vrouwen te hebben verkracht. Zwangere vrouwen zouden door mishandeling een miskraam hebben gekregen. Bij andere vrouwen werd de borst eraf gedraaid. Omschreven werd verder hoe de bewakers geïnterneerden aan elkaar vastklonken, sadistische spelletjes met hen deden en hen martelden tot de dood erop volgde. Van der Vaart Smit suggereerde dat deze mishandelingen structureel en in alle interneringskampen plaatsvonden tot 1949. Verkrachting, marteling en moord zouden kortom tot de alledaagse praktijken hebben behoord.

Naar aanleiding van het schrikbarende relaas belastte het ministerie van Justitie de procureurs-generaal met het onderzoeken van de vermeende mishandelingen. Hiernaast leidde de brochure er ook toe dat in 1950 de Parlementaire Enquête Commissie de veronderstelde misstanden in de interneringskampen meenam in haar onderzoek naar het regeringsbeleid. Van der Vaart Smit gaf opvallend genoeg aan dat hij met de brochure een streep wilde trekken onder de interneringskampen, ofwel '(...) de zaak door een afdoende grondige zuiverende, algemene amnestie beëindigen (...)'.²³ Het pleidooi van Van der Vaart Smit had daarmee dus een verregaande politieke inhoud: amnestie hield immers in dat via de wetgevende macht de strafbare feiten van de collaboratie werden opgeheven. Boete en schuld zouden zo worden uitgewist. De beoogde amnestie ging voor velen echter te ver en zou er nooit komen. Maar de onvrede over afwikkeling van de collaboratiekwestie werd wel door anderen gedeeld.

In 1949 verscheen ook een andere brochure, getiteld *Witboek betreffende het gebeurde in de Nederlandse internerings- en bewakingskampen in de jaren na de bevrijding*. De brochure deed het verhaal van Van der Vaart Smit nog eens dunnetjes over. Zij verscheen in een eerste oplage van 10.000 exemplaren en was al snel aan een tweede druk toe. De samenstellers van de brochure waren medewerkers van het kri-

H.W. van der Vaart Smit

Bron: 'Slechts een boos woord sprak de dominee' in Panorama 3 september 1970

tische sensatieweekblad *De Nieuwe Post*, een voorzetting van *De Ochtendpost* die zich eerder al negatief uitliet over de interneringskampen. De redactie noemde hun brochure 'kieskeuriger en voorzichtiger' qua samenstelling dan de brochure van Van der Vaart Smit.²⁴ De Joodse hoofdredacteur van het blad, Rodriques Lopes, was politiek veel minder verdacht dan de politieke delinquent Van der Vaart Smit. Hij voorzag het *Witboek* van een voorwoord. Hoewel beiden dezelfde boodschap hadden, wilde Rodriques Lopes zich met zijn aanklacht duidelijk distantiëren van Van der Vaart Smit. Hij voelde zich al snel 'beschimpt en belasterd' door zijn collega-journalisten omdat zij hem afschilderde als een 'NSB-vriend'.²⁵ Dit ergerde Rodriques Lopes want hij had niet gecollaboreerd met de Duitsers en kon ook niet van nationaalsocialistische sympathieën worden beschuldigd.

Rodriques Lopes streefde in tegenstelling tot Van der Vaart Smit niet naar amnestie of rehabilitatie van de collaborateurs, maar stelde het *Witboek* samen omdat hij ervan overtuigd was dat tot 1946 de meeste geïnterneerden geen NSB'ers of andere collaborateurs waren, maar slechts onschuldige mensen. Hij droeg het *Witboek* op aan de 'bona-fide illegaliteit' en verzocht hun na te denken over de consequenties van het doen opsluiten van zoveel onschuldige mensen onder erbarmelijke omstandigheden. De echte schuld lag in zijn ogen bij de regering: er was volgens hem sprake van een systematisch 'bederf' van bovenaf door de 'Londense ophitsing', waarmee hij verwees naar uitspraken van koningin Wilhelmina tijdens de bezetting dat er na de bevrijding in Nederland geen plaats meer was voor NSB'ers.²⁶ Uit de artikelen van Rodriques Lopes blijkt dat hij geen vertrouwen in het Nederlandse rechtsstelsel had. Hij omschreef zijn werk als een 'campagne tegen de verkrachting

van het Nederlands recht'.²⁷ Dit paste binnen de bredere kritiek die hij al jarenlang uitoefende op de overheid. Als journalist en als medewerker van de Engelse geheime dienst had hij tijdens de bezetting de regering gewezen op corrupte praktijken.²⁸ Hiervoor werd hij tijdens de oorlog geïnterneerd op het eiland Man en na de bevrijding nog eens tijdelijk in kamp Vught, een ervaring waarnaar hij in zijn stukken soms teruggreep.²⁹

Volgens Rodrigues Lopes was de brochure *Witboek* noodzakelijk omdat vele Nederlanders hypocriet waren. Immers, zij verweten de Duitsers hun ogen te sluiten voor de kampen, terwijl zij zelf de Nederlandse concentratiekampen negeerden.³⁰ Hij beschuldigde andere media, met name de voormalige verzetskranten *Het Parool* en *Trouw* ervan dat zij sinds de oprichting van de interneringskampen deden alsof hun neus bloedde. Volgens Rodrigues Lopes konden zij niet beweren niets van de mishandelingen geweten te hebben, *De Nieuwe Post* had hier immers al vanaf 1945 uitvoerig over geschreven.³¹ Ondanks de eerdere pogingen van *De Nieuwe Post* om de vermeende misstanden onder de aandacht te brengen, brak de publieke discussie pas los met het verschijnen van *Kamptoestanden*. De dagbladen reageerden verbolgen op de vermeende mishandelingen. Vanaf april 1949 stonden de kranten vol van de affaire. De liberale *Nieuwe Rotterdamse Courant* (NRC) en *Trouw* publiceerden op 12 april 1949 een verontwaardigd stuk over de brochure en ook *Het Parool* zorgde ervoor dat het rapport van Van der Vaart Smit in de publieke discussie terecht kwam. Mishandelingen hadden volgens deze kranten nooit mogen gebeuren. Naast verontwaardiging was er ook een zeker schaamtegevoel. Opinieweekblad *De Groene Amsterdammer* wilde niet uit de brochure citeren omdat het 'te beschamend, te vernederend, te ellendig' was.³² Kranten vroegen zich hardop af waarom dit onderwerp zo lang in de doofpot was gestopt. Het katholieke weekblad *De Linie* verweet zichzelf en andere media de 'onwil tot brandmerken, signaleren en protesteren'.³³

Toch riepen de meeste kranten ook op de brochure van Van der Vaart Smit voorzichtig te beoordelen – het feit bleef dat hij een politiek delinquent was die streefde naar amnestie. Daarnaast werd ook opgeroepen de omstandigheden waarin de mishandelingen hadden plaatsgevonden niet uit het oog te verliezen. De voormalige verzetskrant *Vrij Nederland* schreef onder de kop 'Schandelijke opwinding' dat de ongerechtigheden ellendig, maar onvermijdelijk waren.³⁴ De gezaghebbende katholieke rechtsgeleerde Willem Pompe waarschuwde dat:

'De misrekening (...) niet zozeer [ligt] in de weergave der misbruiken zelf, maar in het weglaten van andere feiten, waardoor deze misbruiken eerst hun ware verhouding in het geheel krijgen. (...) Hetgeen weggelaten is, daarmede bedoel ik in de eerste plaats de vijf jaren gruwelen der bezetting, welke hoe langer hoe meer onbewust in de vergetelheid geschoven worden, en in de tweede plaats de uitzonderlijke moeilijke positie waarin, tengevolge van de bezetting, Nederland op het ogenblik der bevrijding verkeerde.'³⁵

Ook de *NRC*, *Trouw* en de *Volkskrant* redeneren in latere stukken in die trant.³⁶ Laatstgenoemde katholieke krant vond dat de verontwaardiging intussen te ver doorsloeg, mensen dachten dat de mishandeling nog altijd doorgingen en dat niets onderzocht was. Dat beeld was huns inziens in strijd met de werkelijkheid.³⁷ Ook het katholieke dagblad *De Tijd* riep zijn lezers op om de nodige nuchterheid in verband met deze kwestie te bewaren.³⁸ De communistische krant *De Waarheid* publiceerde ter nuancering een brief van een kampcommandant die wees op het immer provocerende gedrag van de geïnterneerden tegenover de bewakers.³⁹

Enige nuancering inzake de mishandelingen, zoals door sommige kranten geopperd, bleek dan ook niet helemaal onterecht. De misstanden die de brochures noemden, konden door de onderzoekscommissies slechts ten dele worden bevestigd. Uit de onderzoeken bleek dat er op sommige plekken en vooral in 1945 misstanden hadden plaatsgevonden.⁴⁰ Het onderzoek bevestigde dat in het kamp De Harskamp op de Veluwe geïnterneerden in 1945 om het leven waren gekomen tijdens een schietpartij, dat in Vlaarding en geïnterneerden in 1946 aan een ketting hadden vastgezet. In de gevangenis van Scheveningen hadden leden van de Binnenlandse Strijdkrachten zich ontoelaatbaar gedragen. Veel andere klachten, zoals de verkrachting van vrouwen in Westerbork en het afdraaien van borsten kon de Parlementaire Enquête Commissie echter niet bevestigen. Volgens het eindrapport lag dit aan de moeilijkheid getuigen te horen over de gebeurtenissen. Veel vermeende slachtoffers waren niet te vinden of wilden niet meer op de zaak ingaan. Verder bleek dat de getuigenissen uit de brochure veelal uit tweede of derde hand kwamen: Van der Vaart Smit en Rodrigues Lopes hadden zelf nooit iets gezien en konden dan ook niets bevestigen. Ook kwam uit het onderzoek naar voren dat sommige omschrijvingen sterk overdreven of in het geheel niet waar waren. Een treffend voorbeeld hiervan is hoe een geïnterneerde uit Leeuwarden tot zijn verbazing had gemerkt dat hij in de brochure van Van der Vaart Smit ter sprake kwam: '(...) er wordt inderdaad over mij gesproken, ik zou n.l. mishandeld zijn op de "Levantkade", ik ben nooit op de Levantkade geweest en zou zelfs niet weten waar die te vinden is. Begrijp je zoiets? (geruchtenmakerij)'.⁴¹

Geen politisering

Door de aandacht te vestigen op de mishandelingen in de kampen werden de collaborateurs als slachtoffers gepositioneerd. Dit had in de jaren vijftig aanleiding kunnen zijn voor de inmiddels vrijgelaten collaborateurs om van de mishandelingen in de interneringskampen een publieke en politieke zaak te maken. Dit gebeurde nageen niet, zij speelden vrijwel geen enkele rol in het publieke debat hierover. Diegene die ophef maakten over de misstanden in de interneringskampen waren, op Van der Vaart Smit na, geen collaborateurs maar mensen die zoals Rodrigues Lopes kritiek hadden op het Londense regeringsbeleid en het bestaan van interneringskampen. Het is dan ook de vraag in hoeverre voormalige collaborateurs en hun

families na de jaren veertig nog als een groep aangeduid kunnen worden. Voormalige NSB'ers of SS'ers hebben zich nooit durven, willen of kunnen herenigen in een nieuwe sociale beweging of politieke partij van enig formaat. De Stichting Oud Politieke Delinquenten, in 1951 opgericht, verwierf in het antifascistische naoorlogse klimaat bijvoorbeeld nooit veel aanhang.⁴² Voormalige collaborateurs trokken zich terug uit het publieke debat en het is denkbaar dat de herinnering aan de interneringskampen om die reden nooit gepolitiseerd werd. Heel anders was dit bijvoorbeeld in Vlaanderen, waar collaborateurs na de oorlog nieuwe politieke en sociale netwerken vormden en de gesuggereerde mishandelingen in de Belgische interneringskampen breed inzetten om politieke redenen.⁴³

In de NIOD-knipselmappen vinden we vanaf 1955 tot begin jaren zeventig dan ook nauwelijks nog persfragmenten. We kunnen aannemen dat dit representatief is voor de geringe belangstelling in de media voor het onderwerp in die jaren. De onderzoeken naar de interneringskampen werden in 1952 afgesloten en het onderwerp verdween toen uit de belangstelling. Kranten zoals *De Telegraaf* en *Het Parool* pakten eind mei 1950 nog een keer groots uit met een opsomming van de bevindingen, daarna werd het stil. Belangrijk is dat al voor die tijd een daadwerkelijk streep onder de interneringskampen werd gezet: het Directoraat Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging hield op te bestaan, de kampen die nog niet opgeheven waren, werden dat nu wel en vrijwel alle politieke delinquenten kwamen weer vrij. Van der Vaart Smit zelf kwam ook vrij en misschien was voor hem, in ieder geval op dat moment, de kous daarmee ook af. De andere drijvende kracht die de zaak op de publieke en politieke agenda zette, de hoofdredacteur van het in 1951 opgeheven weekblad *De Nieuwe Post*, stierf al in 1952.

1970-1998: nieuwe generatie, oude brochure

In publieke discussies over de collaboratie kwam vanaf de jaren vijftig de nadruk langzaamaan meer te liggen op de medeplichtigheid aan de Holocaust. De Jodenvervolgung werd inzet van verschillende affaires die de publieke en politieke debatten in de jaren vijftig en zestig beheersten.⁴⁴ Begin jaren zeventig was ook sprake van een verhit politiek en publiek debat toen de toenmalige katholieke minister van Justitie Dries van Agt de laatste drie gedetineerde Duitse oorlogsmisdadigers uit de koepelgevangenis van Breda, de 'Drie van Breda', wilde vrijlaten, die daar in principe een levenslange gevangenisstraf uitzaten.⁴⁵ Het accentueren van de Jodenvervolgung en de rol van de Duitse oorlogsmisdadigers, zorgde er echter begin jaren zeventig ook voor dat kritische vragen werden gesteld naar de verantwoordelijkheid van 'landverraders'. In hoeverre kon een 'gewone' NSB'er hebben bijgedragen aan de deportatie en vernietiging van miljoenen Joden? Dergelijke vragen leidden automatisch naar de naoorlogse bestraffing van deze groep en de rechtvaardiging daarvan en derhalve ontstond opnieuw aandacht voor de mishandelingen in de interneringskampen.

In het familieweekblad *De Nieuwe Revu* schreven George van Aken en Wim Koesen begin 1970 twee uitgebreide rapportages over 'Het drama van de bewaringskampen'.⁴⁶ De reden voor de rapportage was het inmiddels vijftwintigjarige Bevrijdingsfeest op 5 mei. Volgens *De Nieuwe Revu* was dit tevens het moment om ook bevrijd te worden van de naoorlogse schuld omtrent de mishandelingen in de interneringskampen. Voor de gelegenheid werd Van der Vaart Smit, dan inmiddels 82 jaar en al lang op vrije voeten, geïnterviewd. In het artikel werden de eerste jaren na de oorlog als zeer chaotisch omschreven en de mishandelingen werden toegeschreven aan wraakzucht. Net als eind jaren veertig, werd ook nu een opsomming gegeven van de gruwelijkheden uit de brochures *Kamptoestanden* en *Witboek* en het blad maakte tevens een vergelijking met de Duitse concentratiekampen. Anders dan twintig jaar geleden was echter dat enkele lezersreacties werden afgedrukt van ex-geïnterneerden over hun kampervaring.

Ook journalist P.J. Kat bracht in 1972 in *NRC* enkele artikelen over de 'falende rechtsorde na de bevrijding'.⁴⁷ Net als in *De Nieuwe Revu* werd een beeld van totale chaos geschetst maar het stuk ging minder over de mishandelingen dan over de vraag hoe de naoorlogse rechterlijke macht het had laten afweten. *Vrij Nederland* reageerde geschokt op het artikel, in de ogen van het weekblad had de Nederlandse bevolking na de bevrijding gefaald: 'Het is niet bekend hoeveel (...) werkelijk fout geweest waren, fouter dan 95 pct van de rest van de bevolking'. De lijn naar het actuele debat rond de eventuele gratieverlening aan de drie Duitse oorlogsmisdadigers werd doorgetrokken: de Nederlandse bevolking zou de ogen sluiten voor hetgeen er werkelijk gebeurd was door zich zo te fixeren op de 'Drie van Breda'.⁴⁸

Een jaar later in 1974 stelde journalist Koos Groen de misstanden in de interneringskampen aan de orde in zijn boek *Landverraders: wat deden we met ze?* Groen paste bij een nieuwe generatie journalisten die zelf de oorlog niet (bewust) had meegemaakt en in het antifascistische klimaat in de jaren zestig en zeventig, kritische vragen over de bezetting begon te stellen. Deze journalisten stelden net als in de directe naoorlogse jaren de legitimiteit van de naoorlogse autoriteiten en het gerecht aan de orde.⁴⁹ Groen bekritiseerde het opsluitingsbeleid van de naoorlogse overheid. Maar gezagskritisch zoals hij was, twijfelde hij in het hoofdstuk 'Liegt de dominee?' ook aan de waarde van de brochure van Van der Vaart Smit. Desondanks concludeerde hij, veelal op basis van krantenartikelen, dat er in ieder geval te veel van waar moest zijn. Toch behandelde hij de mishandeling in het boek met enige nuance, iets wat in zijn latere werk geheel zou verdwijnen.⁵⁰

Intussen zag Van der Vaart Smit met de hernieuwde aandacht voor de interneringskampen zijn kans schoon zijn brochure weer terug in de belangstelling te brengen. Nu streefde hij echter niet meer naar amnestie. Het herroepen van de straf voor collaboratie zou ondenkbaar zijn geweest in een tijd waarin het geschiedbeeld van de oorlog doordrongen was van het goed-foutschema en duizenden mensen de straat opgingen om te protesteren tegen de gratiëring van de 'Drie van Breda'. Het lijkt erop dat Van der Vaart Smit in deze periode vooral zelfrehabilitatie wilde bereiken. Daartoe schreef hij eerder in 1963 al het boekje *Rechtvaardiging*, waarin hij zijn

eigen, relativerende kijk op zijn oorlogsverleden gaf. Ook in de in 1976 verschenen roman *De oorlogsgeschiedenis* die hij onder het pseudoniem mr. F. de Walle schreef, pleitte Van der Vaart Smit voor zijn onschuld. Zijn strijd voor zelfrehabilitatie zorgde er in deze periode zelfs voor dat hij verwikkeld raakte in een rechtszaak met de directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Lou de Jong. De Jong had in een deel van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* Van der Vaart Smit omschreven als een collaborateur. Van der Vaart Smit ervoer dit als lasterlijk en beledigend en begon in 1971 een civiele procedure tegen De Jong. Van der Vaart Smit verloor de rechtszaak, ook later in hoger beroep. Van der Vaart Smit gaf echter niet op en in zijn strijd tegen het dominante geschiedbeeld van De Jong over de Tweede Wereldoorlog bracht hij in 1976 zijn brochure *Kamptoestanden* opnieuw (inmiddels vijfde druk) uit met de ondertitel *Rapport en noodzakelijke aanvulling op het geschiedwerk van prof. dr. L. de Jong*. Eerder in 1973 had van A. van het Kamp in de vorm van de brochure, *Kampmisstanden 1944-1952. Het andere syndroom* de hele kwestie ook weer in de publieke aandacht gebracht.⁵¹ De onbekende auteur nam het in dit geschrift op voor Van der vaart Smit en keerde zich tegen het geschiedwerk van De Jong.

Ondanks de hernieuwde aandacht voor de kwestie waren collaborateurs met hun ervaringen over opsluiting opvallend afwezig in het publieke debat. Slechts een enkeling kwam met zijn verhaal over de bezetting op radio en televisie en dan ging het vrijwel nooit over de naoorlogse berechting.⁵² Illustratief hiervoor is dat de naoorlogse bestraffing en dus ook de interneringskampen niet behandeld werden in de populaire televisiereeks van Lou de Jong *De Bezetting*. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog bleef beperkt van mei 1940 tot mei 1945: het verhaal van de afrekening met collaborateurs paste daar niet in. Die afwezigheid heeft er wellicht mee te maken dat de publieke herinnering aan de interneringskampen niet werd uitgedragen door een specifieke groep. Voormalige collaborateurs verenigden zich, althans publiekelijk, ook na de jaren vijftig en zestig nog steeds niet tot een groep. Echter op het moment dat de generatie die de interneringen had meegemaakt stierf, werd de herinnering aan de interneringskampen des te sterker.

Vanaf begin jaren tachtig verenigden sommige kinderen van collaborateurs zich in de werkgroep *Herkenning* omdat zij zich gestigmatiseerd voelden als kind van een 'foute' ouder. Zij werden hierbij geholpen door hulpverleners en deze kinderen streefden naar erkenning als slachtoffer van de Tweede Wereldoorlog.⁵³ Het verhaal van de kinderen van 'foute' ouders kwam in toenemende mate op radio en televisie.⁵⁴ Een belangrijke stimulans voor het naar buiten treden voor deze kinderen was het boek van Koos Groen uit 1974 geweest. Volgens eigen zeggen kwam hij mede daarom in 1984 met een nieuw boek, *Landverraad. De berechting van collaborateurs in Nederland*.⁵⁵ Dit boek was grotendeels een herhaling van het boek uit 1974, alleen nu beschreef Groen de omstandigheden in de interneringskampen als nog veel erger en maakte hij meerdere vergelijkingen met nazistische praktijken en het concentratiekamp Dachau. NRC kwam hierop met een instemmend artikel.⁵⁶ *De Waar-*

Kamptoestanden 1944/'45-1948

rapport en noodzakelijke aanvulling
op het geschiedwerk
van prof. dr. L. de Jong

door
dr. H.W. van der Vaart Smit

vermeerderde
5e druk

Uitgeversbedrijf De Pauw cv, Amsterdam
1976

heid vond echter dat Dachau en Nederlandse interneringskampen geenszins te vergelijken waren.⁵⁷

De journalisten Jan Blokker van *de Volkskrant* en Koos van Weringh van *Trouw* reageerden ook kritisch op het boek van Groen: de onderzoeksmethode was slordig en stond wetenschappelijk onderzoek naar deze periode in de weg.⁵⁸ Die lacune was echter op dat moment al wel enigszins ingevuld door de publicatie van jurist A.D. Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*. In dit boek, dat zou uitgroeien tot een van de standaardwerken over de bijzondere rechtspleging, kwamen de interneringskampen ook aan bod. De auteur omschreef de misstanden, veelal op basis van de brochure van Van der Vaart Smit, maar maakte ook een nuancering in tijd en plaats. Op het boek van Belinfante verschenen vervolgens meerdere deelstudies die het wetenschappelijk beeld aanvulde en de interneringskampen zijdelings behandelde, zoals in de invloedrijke dissertatie van historicus Peter Romijn in 1989.

1998-heden: interneringskampen als zwartboek

Vanaf het moment dat de ‘kinderen van “foute” ouders’ in de schijnwerpers stapten met hun verhaal en degelijke studies over de bijzondere rechtspleging waren verschenen, werden er voorzichtig pogingen gedaan de periode van internering op te nemen in het publieke geschiedbeeld van 1940-1945. Illustratief voor de toenemende belangstelling voor de interneringskampen was de documentaire ‘Kamp Duindorp’ van Hans Polak die de VARA in 1998 uitzond. In de documentaire werd Jan B., zoon van een vader die als bunkerbouwer aan de ‘Atlantikwall’ meewerkte, gevolgd in zijn zoektocht naar de achtergrond van de opsluiting van zijn vader. Voormalig geïnterneerde NSB’ers en bewakers van het kamp werden geïnterviewd in de huidige woonwijk Duindorp, waar zich na de oorlog het interneringskamp bevond. De misstanden die in het kamp hadden plaatsvonden, waren niet de inzet van het verhaal en de brochure van Van der Vaart Smit is duidelijk afwezig bij deze documentaire. Het ging Polak veel meer om een poging het verhaal van Kamp Duindorp in een historische context te plaatsen door de verschillende getuigen aan het woord te laten. Polak wilde met de documentaire laten zien hoe keuzes tijdens de oorlog niet voortkwamen uit alleen maar goed of alleen maar fout. Naar eigen zeggen wilde hij het grijze gebied weergeven, dat vond hij interessant.⁵⁹ Hiermee sloot Polak aan op het ‘grijze’ geschiedbeeld dat inmiddels van de bezetting was ontstaan in academische kringen. Er werd niet langer uitgegaan van de dichotomie tussen goed en fout, maar historici als E.H. Kossmann en Hans Blom wezen op de mate van accommodatie van zowel de elite als van bredere lagen van de bevolking.⁶⁰ ‘Grijs’ werd vervolgens in 2001 in het publieke debat over de oorlog ook buitengewoon invloedrijk toen journalist en historicus Chris van der Heijden zijn boek *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* publiceerde.⁶¹

Scène uit *ZWARTBOEK* (2006) met Carice van Houten als Rachel Stein

Het boek *Grijs verleden* heeft tevens een belangrijke rol gespeeld voor de gedachtegang achter de film *ZWARTBOEK*. Naast het boek van Van der Heijden putte Verhoeven naar eigen zeggen voor de interneringsscène ook uit het archief van het NIOD.⁶² Hiermee kan niet anders dan de collectie die door Van der Vaart Smit zelf werd aangemaakt en die bestaat uit het verzamelde materiaal voor zijn brochure, worden bedoeld.⁶³ De scène komt dan ook overeen met de beschrijvingen van Van der Vaart Smit over de interneringskampen. In zijn omschrijving verbleven geïnterneerden ook op niets meer dan schaars stro, en waren mishandeling met gummi-knuppel of geweercolf door bewakers onder hoongelach aan de orde van de dag. Ook het zangkoor in de film verwijst naar de door Van der Vaart Smit omschreven mislukte pogingen de collaborateurs na de oorlog te heropvoeden door optredens. Het onder dwang uitkleden voor groepen sadistische bewakers of mensen die even kwamen kijken werd door Van der Vaart Smit omschreven als alledaags. Evenals in de film komt in zijn beschrijving van de mishandelingen in de interneringskampen meermaals smerigheid rond een mesthoop voor. Geïnterneerden moesten bijvoorbeeld met blote handen de latrines leegscheppen, en hierbij telkens een hoopje tegen zichzelf aansmeren. Hij omschrijft ook hoe gevangenen tot hun kin in beerputten moesten zitten. Het schoonspuiten met een brandslang is tot slot ook ontleend aan de brochure, waarin verteld werd hoe bij aankomst in het kamp bewakers water spoten in de mond en op de geslachtsdelen van de gevangenen. De scène in *ZWARTBOEK* was dus een compilatie van allerlei verhalen die in *Kamptoestanden* werden beschreven.

Presentator Rob Trip in de serie DE OORLOG, aflevering 8 (2009)

Bron: NPS

‘Beerput die eindelijk opengaat’

In de aflevering ‘De oorlog na de oorlog’ van de veelbekeken en -geprezen televisieserie DE OORLOG (NPS) uit 2009 was tevens aandacht voor de nasleep van collaboratie. Het verhaal over de interneringskampen vertrok vanuit de gedachte dat in de interneringskampen veel mis is gegaan. Presentator Rob Trip bezocht de voormalige interneringskampen De Harskamp op de Veluwe en de Levantkade in Amsterdam. Terwijl hij op de bewuste plekken staat, vertelt hij hoe in De Harskamp de bewakers uit ‘balorigheid’ op collaborateurs schoten met een dodelijke afloop als gevolg. In de Levantkade zou de bewaking vliegen gestrooid hebben op het kleine beetje eten van de geïnterneerden die omkwamen van de honger. Dat is echter niet bewezen en gezien het feit dat er gemiddeld drieduizend geïnterneerden verbleven in de Levantkade lijkt dit redelijk onwaarschijnlijk. Toch schreef *Het Parool* daarop een artikel over het Amsterdamse interneringskamp en kopte ‘Over het eten werden vliegen gestrooid’.⁶⁴ Ook de *NRC* nam het verhaal over.⁶⁵ De presentator spreekt in de uitzending vervolgens over ‘honderden doden in de interneringskampen’ en oordeelt ‘trots word je er niet van’. Volgens Trip komen de gegevens over de misstanden nu pas aan het licht. Dit is een merkwaardige uitspraak omdat NPS-collega’s van ANDERE TIJDEN in 2000 ook al een uitzending over De Harskamp maakten, waarin geconcludeerd werd dat er misstanden waren in sommige interneringskampen.⁶⁶ Daarnaast zijn de gegevens ook niet nieuw, ze lijken daarentegen uit de brochure van Van der Vaart Smit geput te zijn. Op de bijbehorende website van de serie wordt de brochure dan ook als een gezaghebbende bron opgevoerd.⁶⁷

In DE OORLOG wordt het verhaal verteld op de historische plek, ook al doet niets op de plek meer denken aan de interneringskampen. Het lijkt erop dat de mogelijkheid is ontstaan om plekken te claimen die de herinnering aan de interneringskampen moeten schragen. Een belangrijke stap in het krijgen van de status van een *lieu de memoire* was de documentaire van de regionale omroepzender RTV Drenthe in 2008 over Kamp Westerbork als interneringskamp voor collaborateurs. Aan de hand van enkele getuigen werd geprobeerd een historische context te geven van deze ‘verzwegen’ en ‘vergeten’ geschiedenis.⁶⁸ Het oordeel luidde al snel bij alle geïnterviewde getuigen en deskundigen dat het erg slecht toeven was in Westerbork. De conclusie was dat er heel veel werd geslagen en hierbij werd gesuggereerd dat de achtergebleven Joden in het kamp dit wel eens op hun geweten kunnen hebben: zij moesten immers groepen NSB’ers bewaken met een stok in hun handen. Het bereik van de documentaire was groot. Ze won de gouden NL-Award en er kwam op hetzelfde moment een gelijknamig boek⁶⁹ en een tentoonstelling in Herinneringscentrum Kamp Westerbork zelf. Met de tentoonstelling moest het ‘taboe’ op deze periode doorbroken worden.⁷⁰ Daarmee werd voor het eerst een materiële plek geduid in de beeldvorming over de naoorlogse kampen, een tastbare plek die tot dan toe alleen geclaimd kon worden door slachtoffers van de Holocaust.

De documentaire en tentoonstelling positioneerden de geïnterneerden in Westerbork als slachtoffers. In de documentaire werd het idee gewekt dat het gros van de geïnterneerden onschuldig vastzaten en dat diegene die wel met een duidelijke reden opgesloten waren, de NSB’ers, eigenlijk heel fatsoenlijke mensen waren die na de oorlog geen idee hadden waarom ze geïnterneerd werden. *Dagblad van het Noorden* schreef naar aanleiding van deze tentoonstelling dat Drentse NSB’ers vooral kleine keuterboeren waren die slechts om een boterham tot de beweging waren toegetreden. De NSB zou pas later radicaliseren maar toen werden alle NSB’ers volgens de krant al over één kam geschoren. Daarom ‘troffen ze het niet’ na de oorlog opgesloten te worden.⁷¹

In 2009 verscheen vervolgens een heruitgave, getiteld *Fout en niet goed* van de onderzoeken die journalist Koos Groen al in de jaren zeventig deed naar de bestraffing van collaboratie.⁷² In tegenstelling tot dertig jaar terug had Groen nu uitsluitend aandacht voor de mishandelingen in de kampen. Volgens hem zijn door geweld, structurele verwaarlozing en honger zeker 1500 collaborateurs in gevangenschap om het leven gekomen. Zijn boodschap is in 2009 nog sterker dan in de jaren zeventig, dat de naoorlogse overheid hier bewust op heeft aangestuurd. In een NOS radio-uitzending sprak hij over beestachtige mishandeling door zo’n zes- à zeventienhonderd ‘goede’ bewakers.⁷³ Net als Rodriques Lopes eind jaren veertig beweerde, waren deze bewakers volgens Groen opgehitst door de uitspraken op Radio Oranje en hij verwijt de regering ook nalatigheid.

Problematisch aan het werk van Groen is, net als dat in zijn eerdere werken het geval was, dat zijn uitspraken niet te verifiëren zijn omdat hij geen verantwoording over zijn bronnen geeft.⁷⁴ Toch kwam zijn werk, net als decennia eerder, in de publieke belangstelling en werden de naoorlogse interneringskampen opnieuw ter

discussie gesteld. *De Telegraaf* besteedde een hele pagina aan ‘mishandeling, verkrachting en moord na de bevrijding’.⁷⁵ *Noordhollands Dagblad* kopte ‘De Nederlandse regering heeft ze gewoon laten rotten’.⁷⁶ Groen werd door verschillende media gevolgd in zijn uitspraak dat met zijn boek eindelijk een beerput opengaat. Met zijn vuistdikke uitgave zijn de interneringskampen dan ook niet langer een zwarte bladzijde, maar een compleet zwartboek.

Besluit: taboe?

De afgelopen vijfenzeftig jaar is er steeds sprake geweest van het oprakelen van een eenzijdig beeld over de interneringskampen. Daarbij hebben journalisten keer op keer het idee een taboe te doorbreken wanneer zij de ‘beerput’ van de kampen openen. Maar zoals in dit artikel naar voren kwam, is er altijd al aandacht geweest voor de vermeende mishandelingen. Ook zijn daarbij steeds pogingen geweest enige nuances bij het dominante beeld te plaatsen. Waarom wordt dan steeds het idee gewekt dat dit een verzwegen en verdrongen verleden is? Aan de ene kant zal dat ermee te maken hebben dat het fenomeen nooit goed doorgedrongen is in het publieke geschiedbeeld van de Tweede Wereldoorlog. Als we de vergelijking met België maken, lijkt een belangrijke verklaring daarvoor gelegen te zijn in het feit dat de collaborateurs zelf het fenomeen nooit gepolitiseerd hebben. Het beeld van de interneringskampen als zwarte bladzijde of zwartboek is daarentegen steeds uitgedragen door groepen die in politiek en sociaal opzicht ontevreden waren of zijn over de afwikkeling van de oorlog. Zowel in de eerste naoorlogse jaren als in de jaren zeventig waren dat Van der Vaart Smit en bepaalde dissidente journalisten. Zij hadden hetzelfde verhaal maar een ander doel: Van der Vaart Smit wilde amnestie en maatschappijkritische journalisten grepen de verhalen aan om kritiek op de gevestigde orde te leveren.

Het fenomeen van de interneringskampen politiseerde dus niet ondanks de politieke geladenheid van de boodschap. De vermeende wantoestanden werden in de media daarentegen de afgelopen vijfenzeftig jaar steeds in tamelijk moralistische termen geduid. De chaos na de bevrijding en het geweld dat daarmee gepaard ging, werd zoals de steeds terugkerende verwijzingen naar Dachau aangeven, als on-Nederlands ervaren. Er bleef derhalve een zeker ongemak met deze geschiedenis bestaan. Vanuit dit ongemak streefden de ‘kinderen van “foute” ouders’ begin jaren negentig voor meer erkenning van dit verleden en er is sindsdien een toenemende publieke belangstelling voor de misstanden in de interneringskampen waar te nemen. Met deze toenemende belangstelling werd het beeld van de interneringskampen echter steeds zwarter en zwarter en blijft de brochure Van der Vaart Smit voor deze geschiedenis, ondanks de betwistbare historische betrouwbaarheid, nog altijd een belangrijke bron.

Noten

- 1 'ZWARTBOEK heeft geen ruimte voor subtiliteit', in: *NRC Handelsblad*, 3 september 2006; Speciale bijlage ZWARTBOEK', in: *De Telegraaf*, 13 september 2006.
- 2 'Paul Verhoevens eigen afrekening', in: *Het Parool*, 13 september 2006.
- 3 NIOD. Instituut voor Oorlog-, Holocaust- en Genocidestudies, Amsterdam, Knipselarchief 'Interneringskampen', KB 141, KB 141-A en KB 141-B.
- 4 NIOD, Knipselarchief, 'Rodrigues Lopes, Leonard Alexander', KB I 5782; 'Televisie; Documentaires; DE OORLOG (2009)', KB II 2688; 'Paul Verhoeven', KB I 11040; 'Koos Groen', KB I 11172; 'Vaart Smit, Hendrik Willem van der (dr.)', KB I 6874-6874 A.
- 5 Zie voor recente bevindingen over de positie van de NSB tijdens de bezetting: J. Damsma & E. Schumacher, *Hier woont een NSB'er. Nationaalsocialisten in bezet Amsterdam*, Amsterdam: Boom 2010.
- 6 Damsma & Schumacher, *Hier woont een NSB'er*, p. 117-126.
- 7 Zie voor twee standaardwerken over de Bijzondere Rechtspleging: A.D. Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Assen: Van Gorcum 1978 en P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzage de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945-1955*, Houten: De Haan 1989.
- 8 Belinfante, *In plaats van bijltjesdag*, p. 75-76.
- 9 Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, p. 171.
- 10 Bijvoorbeeld 'Toestand in gevangenkampen', in: *Het Limburgsch Dagblad*, 14 november 1944.
- 11 'Dachau in Maastricht?', in: *Veritas*, 6 maart 1945; *Trouw*, 13 juli 1945; *De Waarheid*, 15 augustus 1945.
- 12 M.C. van Wijhe, *Het kamp te Vught*, Vught 1946.
- 13 A. Meyer, *Pruisische practijken in herrijzend Nederland*, Oisterwijk: De Veste 1945.
- 14 K. Strijd, *Wat moet er met de NSB-ers gebeuren?*, Almelo 1945.
- 15 'Dachau in Maastricht?', in: *Veritas*, 6 maart 1945; later ook in 'Wij zijn geen nazi's', in: *De Groene Amsterdammer*, 1 juli 1949.
- 16 'Misdadige grofheid', in: *Groot Gouda*, 6 december 1945.
- 17 'Feiten over de kampen', in: *De Ochtendpost*, november 1946.
- 18 *De Ochtendpost*, 16 november 1946.
- 19 H.W. van der Vaart Smit, *Kamptoestanden 1944/'45-'48: rapport; met een voorw. van G.M.G.H. Russel*, Haarlem: De Keizerskroon 1949.
- 20 D. Kaajan: 'Het getuigenis van de classis Utrecht uit het voorjaar van 1943 en de bemoeienis van dr. H.W. van der Vaart Smit ermee', in *Historisch Tijdschrift GKN*, jg 7, mei 2005, p. 3-20.
- 21 Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, p. 240-251.
- 22 G. Russel, *De Londense Koninklijke Besluiten in het licht van staatsnoodrecht*, Haarlem: De Spaarnestad 1948.
- 23 Geciteerd in A.D. Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, p. 240.
- 24 'Duitsers over Hollanders', in: *De Nieuwe Post*, 31 december 1949.
- 25 'De misstanden in de kampen', in: *De Nieuwe Post*, 2 juni 1951.
- 26 'Voor hen, die de bezetting hebben meegemaakt', in: *De Nieuwe Post*, 24 september 1949.
- 27 'Onder elkander', in: *De Nieuwe Post*, 19 augustus 1950.
- 28 'In memoriam', in: *De Telegraaf*, 3 december 1952; http://www.inghist.nl/pdf/kpp/groep_lopes.pdf (geraadpleegd op 19 januari 2011).
- 29 'Voor hen, die de bezetting hebben meegemaakt', in: *De Nieuwe Post*, 24 september 1949.
- 30 *Witboek betreffende het gebeurde in de Nederlandse internerings- en bewakingskampen in de jaren na de bevrijding*, Amsterdam 1949, p. 2; 'Eerste druk van het 'Witboek (10.000) uitverkocht!', in: *De Nieuwe Post*, 17 september 1949.
- 31 'De kampgruwelen en de heer Voskuil', in: *De Nieuwe Post*, 14 september 1949 en 'Ook zij kunnen het weten', 29 oktober 1949.
- 32 "'Wij zijn geen nazi's'", in: *De Groene Amsterdammer*, 9 april 1949.
- 33 'Zo was de toestand bij ons', in: *De Linie*, 8 april 1949.

- 34 'Schandelijke opwindung', in: *Vrij Nederland*, 16 april 1949.
- 35 W.P.J. Pompe, 'Sensatie over politieke berechting', in: *De Zwerfver*, 29 juli 1949.
- 36 Belinfante, *In plaats van Bijltesdag*, p. 243-244.
- 37 'Het kan verkeren', in: *de Volkskrant*, 13 april 1949.
- 38 'Te veel berouw', in: *De Tijd*, 26 april 1949.
- 39 'Die arme politieke delinquenten', in: *De Waarheid*, 12 april 1949.
- 40 Parlementaire Enquête Commissie naar het Regeringsbeleid in de Tweede Wereldoorlog, deel 5.
- 41 Nationaal Archief, Den Haag, 2.09.08 Directoraat Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging (DGBR), 1353, rapporten van de procureur-generaal bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage 1949, 'Brief geïnterneerde aan vrouw en kinderen, 19 juni 1949'.
- 42 J. van Donselaar, *Fout na de oorlog. Fascistische en racistische organisaties in Nederland 1950-1990*, Amsterdam: Bert Bakker 1991, p. 33-34.
- 43 Bijvoorbeeld B. De Wever, 'Van wierook tot gaslucht. De beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie', in: J. Art & L. François (red.), *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eeno*, Gent: Academia Press, 1999, p. 607-614.
- 44 I. de Haan, *Na de ondergang. De herinnering aan de Jodenvervolgung in Nederland, 1945-1995*, Den Haag: Sdu Uitgevers 1997.
- 45 Zie voor de discussie over het vrijlaten van de Drie van Breda: H. Piersma, *De drie van Breda. Duitse oorlogsmisdadigers in Nederlandse gevangenschap 1945-1989*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2005.
- 46 'Het drama van de bewaringskampen', in: *De Nieuwe Revu*, 17 januari 1970 en 'Het drama van de bewaringskampen (2)', 24 januari 1970.
- 47 'De falende rechtsorde na de bevrijding', in: *NRC Handelsblad*, 1 april 1972 en 15 april 1972.
- 48 'Niet geweten', in: *Vrij Nederland*, 22 april 1972.
- 49 H. Grevers & I. Tames, 'De Levantkade', in: M. de Keizer & M. Plomp (red.), *Een open zenuw. Hoe wij ons de tweede wereldoorlog herinneren*, Amsterdam: Bert Bakker 2010, p. 351-359.
- 50 K. Groen, *Landverraders, wat deden we met ze? Een documentaire over de bestraffing en berechting van NSB-ers en kollaborateurs en de zuivering van pers, radio, kunst, bedrijfsleven na de tweede wereldoorlog*, Baarn, 1974; K. Groen, 'Er heerst orde en rust ...': *chaotisch Nederland tussen september 1944 en december 1945*, Nijmegen: B. Gottmeier 1979; K. Groen, *Landverraad. De berechting van collaborateurs in Nederland*, Weesp: Fibula-Van Dishoeck 1984; K. Groen, *Fout en niet goed. De vervolging van collaboratie en verraad na de tweede wereldoorlog*, Hilversum: Just Publishers 2009.
- 51 A. van het Kamp, *Kampmisstanden 1944-1952. Het andere syndroom*, Den Haag: Joachimstal 1973.
- 52 Bijvoorbeeld: PORTRET VAN ANTON MUSSERT, VPRO Televisie, 16 april 1970; TELEVIZIER MAGAZINE, o.a. interview F. van Westerloo afwisselend met dr. A.J. Koldijk, ex-SS'er en mr. M.J.A. Wolthuis, ex-NSB'er, met commentaar dr. W. Drees, AVRO Televisie, 27 oktober 1970; BRANDPUNT, Interview W. Frequin met ex-NSB'er en SA-man Lodewijks, KRO Televisie, 23 oktober 1970; PERMANENT WAVE. VROUWENPROGRAMMA GEPRESENTEERD DOOR KIKI AMSBERG. Deze aflevering: een interview met een NSB-vrouw, VPRO Radio, 4 juli 1977.
- 53 J. Withuis, *Erkenning. Van oorlogstrauma naar klaagcultuur*, Amsterdam: De Bezige Bij 2002.
- 54 Bijvoorbeeld: HIER EN NU: 'Omdat mijn vader fout was. Kinderen van NSB'ers', NCRV Televisie, 15 oktober 1975; KINDEREN VAN OUDERS DIE FOUT WAREN IN WO2, IKON Radio, 3 mei 1979; EXPRESS-VPRO. Sociaal-cultureel programma, met een documentaire over twee kinderen van NSB-ers, VPRO Radio, 7 september 1979; EEN KIND VAN FOUTE OUDERS, KRO Televisie, 11 maart 1984; HET GEBOUW, o.a. interview met de heer Woudenberg en mevrouw Blaauwendraad over NSB-kinderen, VPRO Radio, 12 oktober 1984; VAN DIS IN DE IJSBREKER, o.a. met B. van Houten n.a.v. zijn boek *Fout* over het oorlogsverleden van zijn vader, VPRO Televisie, 22 november 1987; ACHTER HET NIEUWS, o.a. minister van WVC heeft besloten geld te geven voor steun aan kinderen van 'foute' ouders in de Tweede Wereldoorlog, VARA Televisie, 7 mei 1989; JOURNAAL, JEUGDJOURNAAL, o.a. onderzoeksrapport naar kinderen van NSB'ers, NOS Televisie, 2 juni 1993.
- 55 K. Groen, *Landverraad. De berechting van collaborateurs in Nederland*, Weesp: Fibula-Van Dishoeck 1984.
- 56 'Officier voor opsporing oorlogsdelinquenten schamlap voor overheid', in: *NRC Handelsblad*, 3 april 1984.

- 57 *De Waarheid*, 21 april 1984.
- 58 'Het gruis van de bevrijding', in: *de Volkskrant*, 31 maart 1984; 'Rommelig boek van Groen bevat vrijwel geen nieuws', in: *Trouw*, 26 april 1984.
- 59 'Polak laat de kijker zelf oordelen', in: *de Volkskrant*, september 1998.
- 60 E.H. Kossmann, *De lage landen 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel II 1914-1980*, Amsterdam: Elsevier, 1986, 153; J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel. Tien studies over Nederland 1930-1950*, Rotterdam/Den Haag: Nijgh & Van Ditmar Universitair 1989, p. 66-77.
- 61 C. van der Heijden, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen/Amsterdam: Uitgeverij Contact 2001.
- 62 'Speciale bijlage ZWARTBOEK', in: *De Telegraaf*, 13 september 2006.
- 63 Waarschijnlijk gaat het om de NIOD-collectie Van der Vaart Smit, inv. nr. 207b.
- 64 'Over het eten werden vliegen gestrooid', in: *Het Parool*, 7 december 2009.
- 65 'Wat was de vrede mooi, in de oorlog', in: *NRC Handelsblad*, 14 december 2009.
- 66 ANDERE TIJDEN, Behandeling foute Nederlanders na de oorlog, NPS, 16 april 2000.
- 67 <http://deoorlog.nps.nl/page/mappen/780850/Kamptoestanden?af=8&d=780845> (geraadpleegd op 26 januari 2011).
- 68 L. Tuijnman, INTERNERINGSKAMP WESTERBORK, RTV Drenthe, 26 november en 3 december 2008; 'Een geschiedenis die niet mag rusten', in: *NRC Handelsblad*, 7 september 2010.
- 69 B. Kortholt & G. Abuis, *Interneringskamp Westerbork. Verhalen van een vergeten verleden, 1945-1948*, Hilversum: Just Publishers 2010.
- 70 DE AVONDEN, 'Interneringskamp Westerbork, interview met Bas Kortholt', VPRO Radio, 10 januari 2010.
- 71 'NSB'ers in interneringskamp Westerbork', in: *Dagblad van het Noorden*, 27 maart 2009.
- 72 K. Groen, *Fout en niet goed. De vervolging van collaboratie en verraad na de tweede wereldoorlog*, Hilversum: Just Publishers 2009.
- 73 Koos Groen over zijn boek *fout en niet goed*, in: NOS Nieuws, dinsdag 15 december 2009.
- 74 Zie ook het commentaar van Johannes Houwink ten Cate, 'Slordig boek over vervolging collaborateurs', in: *Historisch Nieuwsblad*, 2, 2010.
- 75 'Fout na de oorlog', in: *De Telegraaf*, 13 maart 2010.
- 76 'De Nederlandse regering heeft ze gewoon laten rotten', in: *Noordhollands Dagblad*, 16 december 2009.